

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

- ▶ МЕТОДИ ВИСЛОВЛЕННЯ ДУМОК І ВИБОРУ ПОЗИЦІЙ**
- ▶ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБГОВОРЕНЬ ТА ДИСКУСІЙ**
- ▶ МЕТОДИ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ**
- ▶ МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ**
- ▶ МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ТА РЕФЛЕКСІЇ**

I МЕТОДИ ВИСЛОВЛЕННЯ ДУМОК І ВИБОРУ ПОЗИЦІЙ

▶ МЕТОД «Мозковий штурм»

Це ефективний метод заохочення творчої активності для швидкого генерування великої кількості ідей. Він спонукає учнів (студентів) розвивати уяву і творчість, відверто висловлювати думки, знаходити кілька рішень конкретної проблеми. Його варто застосовувати саме для розв'язання конкретних проблем або пошуку відповіді на якесь запитання.

Порядок проведення:

- ◆ повідомте учням (студентам) проблему/питання, які треба вирішити;
- ◆ запропонуйте учасникам висловити свої ідеї;
- ◆ записуйте всі ідеї в порядку надходження та намагайтеся зібрати їх якнайбільше;
- ◆ не вносьте в ідеї жодних корективів — вони можуть бути будь-якими, навіть фантастичними;
- ◆ спонуйте учасників до висування нових ідей, додаючи при цьому свої власні;
- ◆ уникайте глузування, коментарів або висміювання будь-яких ідей; не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших;
- ◆ продовжуйте доти, доки надходять нові ідеї;
- ◆ наостанок обговоріть та оцініть запропоновані ідеї;
- ◆ після того, як ідеї зібрано, вони групуються, аналізуються, розвиваються всім класом (групою);
- ◆ відбираються ті ідеї, що, на думку класу (групи), допоможуть вирішенню поставленої проблеми.

▶ МЕТОД «Займи позицію»

Цей метод допоможе під час суперечки чи дискусії, надасть можливість висловитися кожному, продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію або навіть перейти на іншу в будь-який час, якщо аргументи протилежної сторони були переконливими. Предметом обговорення мають бути дві протилежні думки, які не мають однозначної (правильної) відповіді.

Порядок використання методу

Розмістіть плакати у трьох протилежних кінцях кімнати. На першому з них має бути написано «Згоден», на другому — «Не згоден», на третьому — «Не можу визначитися». Як варіант, на аркушах можна тезою викласти протилежні позиції щодо проблеми: наприклад, «Старовинні будівлі потрібно зберігати недоторканими» і «Старовинні будівлі потрібно замінювати новими, міцними та комфортними».

У новостворених групах учасники-«однодумці» обговорюють свою позицію та добирають аргументи на її підтримку. На це та на підготовку її оприлюднення да-

ється лише кілька хвилин. Кожна група обирає спікера, який презентує позицію групи перед усіма учасниками. Інші члени групи також можуть висловлюватися.

Вислухавши різні точки зору, запитайте, чи не змінив хтось із учасників своєї думки, чи не бажає перейти до іншого плакату? Якщо такі учні (студентів) є, варто попросити їх обґрунтувати причини свого переходу.

Попросіть учнів (студентів) назвати найпереконливіші аргументи своєї та протилежної сторони.

Під час проведення вправи необхідно дотримуватися таких правил:

- ◆ говорити по черзі, не переривати інших — одночасно говорить тільки одна людина;
- ◆ не сперечатися;
- ◆ не повторювати вже висловлені ідеї;
- ◆ переходити від одного до іншого плакату можна будь-коли, однак треба вміти пояснити причини зміни своєї позиції;
- ◆ вислуховувати аргументи й ідеї інших; бути готовим відповісти на запитання, які аргументи або ідеї вам сподобалися найбільше.

МЕТОД

«Шкала думок»

Різновидом методу «Займи позицію» є метод «Шкала думок». Підготувавши аргументи щодо обговорюваної проблеми, розташуйтеся однією лінією у будь-якому вільному місці класу або кабінету (наприклад, біля дошки). Визначити вам ваше місце допоможуть плакати, що розміщуватимуться на початку, посередині та у кінці шкали: «згодна (або згоден) на 100%», «згодна (згоден) на 50%», «згодна (згоден) на 0%». Після аргументації, озвученою всіма, хто вишикувався за шкалою, ви можете змінити свою позицію, пояснивши, які саме аргументи вплинули на ваше рішення. Шкала думок дає можливість учасникам більш гнучко представити свою індивідуальну позицію та висунути свої аргументи, не працюючи у визначеній групі. Це дуже важливе питання персонального вибору і висловлення позиції.

МЕТОД

«Мікрофон»

Метод «Мікрофон» надасть можливість кожному або кожній сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Правила використання методу:

Учитель (викладач) каже учням (студентам): «Уявіть, що у вас в руках мікрофон, і вам потрібно висловити думку». Говорить тільки той або та, в кого «уявний мікрофон». Представлені тези не коментуються і не оцінюються.

▶ МЕТОД «Незакінчені речення»

Цей прийом часто поєднують із «Мікрофоном». Він дає змогу ґрунтовніше працювати над формою висловлювання власних ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім можливість долати стереотипи, вільніше висловлюватися стосовно запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити стисло, але по суті й переконливо.

Визначивши тему, з якої учні (студенти) будуть висловлюватися в «Колі ідей» (див. нижче) або використовуючи «Уявний мікрофон», учитель (викладач) формулює незакінчену тезу і пропонує учням завершити її. Кожен наступний учасник обговорення має починати свій виступ із запропонованої формули. Учасники працюють із відкритими реченнями, наприклад: «на сьогоднішньому уроці для мене найважливішим відкриттям було...», або: «ця інформація дає нам підстави для висновку, що...», або: «це рішення було ухвалено, бо...» тощо.

▶ МЕТОД «Метод ПРЕС» (PRES — Position, Reason, Example, Solution)

Метою застосування цього методу є надання учасникам можливості навчитися формулювати й висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано в чіткій та стислій формі.

Метод «Прес» має таку структуру та етапи:

1. Позиція (Я вважаю, що ...)
(висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваш погляд).
2. Обґрунтування (Так є, тому, що...)
(наведіть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції).
3. Приклад (Наприклад, ...)
(наведіть факти, які демонструють ваші докази, вони підсилять вашу позицію).
4. Висновки (Отже (тому), я вважаю...)
(узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, що необхідно робити; тобто, це є заклик прийняти вашу позицію).

▶ МЕТОД «Так» і «ні»

Педагогу необхідно розставити меблі у класі по колу, підготувати картки з написами «так» і «ні», сформулювати і записати для себе три твердження з теми заняття.

Учасники сідають у коло, і кожний одержує дві картки: одна зі словом «так», інша зі словом «ні».

Педагог зачитує твердження учасникам і дає час (1–2 хвилини) для самостійного осмислення, після чого кожний учасник дискусії обирає і показує картку, яка означає згоду чи незгоду з твердженням, що пролунало. Коли всі учасники зробили вибір, педагог пропонує двом учасникам з протилежними точками

зору навести аргументи на захист своїх позицій. Потім їхні виступи можуть доповнити інші учні.

Зверніть увагу:

- ♦ необхідно заохочувати учасників висловлюватися, особливо якщо цей метод використовується вперше;
- ♦ педагог може наводити аргументи на захист однієї з позицій, ініціювати дискусію в тому випадку, якщо всі учасники зробили однаковий вибір;
- ♦ тверджень не повинно бути багато; оптимальний варіант — три.

МЕТОД

«Коло ідей»

Цей метод є ефективним при вирішенні гострих суперечливих питань і корисним для створення списку ідей. Цей метод дозволяє залучити всіх учасників до дискусії. Його належить використовувати, коли відбувається обговорення питання або виступають доповідачі від малих груп.

Метою методу є залучення всіх (!) до обговорення поставленого питання. Він дозволяє уникнути ситуації, коли перша група, що виступає, подає вичерпну інформацію з проблеми.

Порядок проведення:

- ♦ учитель висуває дискусійне питання та пропонує обговорити його в кожній групі, створюючи перелік ідей, які виникли під час обговорення (наприклад: *Які позитивні та негативні наслідки матиме приплив мігрантів до країни?* отже, укладаються два переліки під знаками «+» та «-»);
- ♦ після того, як час на обговорення минув, кожна група представляє лише по одному аспекту того, про що вони дискутували;
- ♦ групи висловлюються по черзі (по колу), поки не буде вичерпано всі відповіді;
- ♦ під час обговорення теми на дошці складається список зазначених ідей (вони не мають повторюватися).

Цей метод можна застосовувати й при створенні списку ідей. Попросіть кожного подавати лише одну ідею (по черзі).

Цей метод є ефективним також під час вирішення гострих проблем. Попросіть учнів написати свою думку або ідею на аркуші паперу без імені. Вчитель збирає усі відповіді і складає список зазначених у них ідей на дошці або починає дискусію, користуючись інформацією з карток.

II МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБГОВОРЕНЬ ТА ДИСКУСІЙ

▶ МЕТОД «Акваріум»

Це метод структурованої загальногрупової дискусії, застосування якого здійснюється за таким алгоритмом:

1. Постановка проблеми. Формулює її викладач.
2. Викладач розподіляє студентів на малі групи (не більше сімох осіб). Зазвичай групи розташовуються в аудиторії по колу.
3. Від кожної групи обирається представник, який буде відстоювати інтереси та позиції всієї групи.
4. Групам надається час (не більше десятих хвилин) на обговорення поставленої проблеми і напрацювання спільного її бачення.
5. У центрі аудиторії збираються представники груп. Їхнє завдання — висловити та захистити позицію власної групи. Інші учасники заняття в цей момент не мають права нічого говорити, але можуть передавати інструкції своєму представникові письмово.
6. Якщо необхідно, викладач може дозволити представникам та їхнім групам взяти тайм-аут для консультацій.
7. Після завершення «акваріумного» обговорення проводиться його критичний розгляд усією групою. Учасники дають оцінку тому, хто і як вів дискусію, чиї аргументи були більш переконливими.

▶ МЕТОД «Чотири кути»

Учитель (викладач) формулює чотири альтернативних твердження щодо теми, яка обговорюється. Кількість тверджень відповідає кількості кутів у аудиторії. Учасникам дискусії пропонується обрати одну з позицій, що найбільше відповідає їхньому баченню проблеми, та перейти у відповідний кут аудиторії.

Групам надається час (не більше десятих хвилин) на обговорення своєї позиції. Після цього групи по чергові представляють свої аргументи на користь обраної тези. Усі інші групи мають право ставити уточнювальні питання. Завдання буде більш впорядкованим та керованим, якщо передусім обговорити правила дискусії. Наприклад, можна домовитися, що запитання групи ставлять одна одній лише по закінченні всіх групових презентацій. Після того, як групи відповіли на запитання, можна обміркувати хід дискусії або випрацювати загальну позицію щодо обговорюваної проблеми.

▶ МЕТОД «Інтерактивна дискусія»

Інтерактивна дискусія насправді є послідовним поєднанням кількох відомих методів, які застосовуються на її різних етапах для того, щоб всебічно розглянути проблему та залучити до її обговорення усіх учасників, залежно від їх рівня підготовки, здібностей, характеру, тощо.

Починається дискусія з вибору проблеми для обговорення. Проблема та її деталі мають бути добре відомі усім учасникам. Якщо вчитель обирає специфічну тему, яка не в усіх деталях відома учасникам, він повинен подати коротку чітку інформацію про таке питання, продемонструвати фільм, прослухати повідомлення. Вчитель може також дати учням випереджувальне завдання, знайти в різних джерелах якомога більшу інформацію по даному питанню напередодні обговорення. Починаючи дискусію, вчитель має пересвідчитися, що учасники володіють інформацією.

Формулювати тему дискусії потрібно так, щоб *вкласти в неї очевидну контрверсію (суперечливість)* та спонукати учасників до суперечки. Наприклад, *тема: «В країнах з проблемною економікою немає коштів на збереження історико-культурної спадщини, тому її зберігати не потрібно».*

Обравши тему, можна розпочати дискусію, яка складається з послідовних кроків.

Крок 1. («Робота в парах»). Об'єднайте учасників в пари і дайте завдання:

- ◆ *Обговоріть питання в парах 2–3 хвилини.*
- ◆ *Працюючи разом, запишіть 2 аргументи на підтримку даного твердження (теми) і 2 аргументи проти нього. (Це допомагає подумати про питання з різних позицій)*

Крок 2. («Займи позицію»). Для цього закріпіть в різних кутах кімнати таблички *«Згідний», «Не згідний», «Не можу визначитися».* Попросіть учасників зайняти власну позицію, згідно своїх переконань. Таким чином може утворитися 2–3 групи.

Завдання:

- ◆ Обговоріть вашу позицію в групі однодумців.
- ◆ За 3–4 хвилини створіть список з 3 аргументів на підтримку вашої.
- ◆ Оберіть спікера і представте ваші аргументи перед класом.
- ◆ Прослухайте презентації усіх груп.
- ◆ Ви можете ставити запитання (по 1 для кожної групи).
- ◆ Обговоріть, чиї аргументи були найбільш переконливими.
- ◆ Хто хоче змінити позицію і перейти в іншу групу? Чому?

Крок 3. («Рольова гра»). Переформуйте учасників у 4 групи (будь-яким способом). Приготуйте 4 паперові жеребки з чотирма ролями, написаними на них. Наприклад, для обраної теми ролі можуть бути такі:

- 1) Науковці, діячі культури;
- 2) Пересічні громадяни;
- 3) Представники ЮНЕСКО;
- 4) Представники уряду (Міністерства культури).

Запросіть по одному представнику від кожної групи витягнути жереб — вибрати роль. Ви також можете дати деякі підказки, натяки, описи того, якою можуть бути ці ролі. Ролі можуть бути як позитивні, так і негативні в середині однієї групи.

Завдання (5-10 хвилин):

- ◆ *Уявіть себе в обраній ролі.*
- ◆ *Підготуйте коротку презентацію своєї ролі. Як ваш персонаж ставиться до питання, що обговорюється (теми).*

- ♦ *Зіграйте вашу роль. Для цього оберіть в групі представника, або кількох, які презентують роль перед класом.*
- ♦ *Вислухайте презентації усіх груп.*
- ♦ *Чия рольова презентація була найбільш переконливою?*
- ♦ *Хто змінив своє ставлення до проблеми, що обговорюється? Чому?*

Крок 4. («Пошук рішення ...»). Попросіть усіх учасників повернутися в групи, де вони відстоювали свої позиції «Згоден», «Не згоден», «Не можу визначитися».

Завдання:

- ♦ Залишаючись у ваших ролях. (А в кожній групі тепер представлені усі ролі). Спробуйте організувати загальне обговорення з метою знайти вихід із суперечливої проблеми, що обговорювалась так, щоб захистити людські цінності, дотримати інтересів і досягти суспільної згоди — консенсусу.
- ♦ Представте ваше спільне рішення перед класом.
- ♦ Обговоріть, чиї пропозиції були цікавими, раціональними і перспективними?
- ♦ В кінці дискусії можна провести коротке обговорення самої процедури вправи. Запитайте:
 - ♦ Для чого ми проводили таке обговорення?
 - ♦ Що нового ви дізналися? Які навички придбали учасники під час дискусії і як ці навички можна використати у повсякденному житті?
 - ♦ Які цінності та інтереси зіткнулися у цій проблемі?
 - ♦ Що ви відчували під час дискусії?
 - ♦ Чи відчуваєте вдовolenня чи невдоволення результатами дискусії? Чому?
 - ♦ Чи може бути обговорювана проблема насправді вирішена? Чому так/ні?
 - ♦ Ви можете додати інші кроки, залежно від мети. Наприклад:

Крок 5-а. («Написання есе»). *Завдання:* напишіть коротке есе та поясніть, чому особисто ви підтримуєте ту чи іншу позицію. Проаналізуйте пам'ятки вашої місцевості або інших регіонів України, ті, які ви відвідували (в Україні та сусідніх країнах), з метою подання пропозицій до Комітету ЮНЕСКО на включення їх до Списку світової спадщини.

Крок 5-б. («Шкала думок»). *Завдання:* займіть позиції на шкалі думок від 0 до 100 відповідно до того, на скільки ви переконані у можливості розв'язання проблеми запропонованим шляхом. Прокоментуйте свій вибір. (Такий крок допоможе побачити загальну картину — результат обговорення, психологічний клімат в групі, і, врешті-решт, успішність усієї дискусії).

Есе (також — есей; від франц. «essai» — спроба, проба, нарис) — прозаїчне висловлювання невеликого об'єму і вільної композиції, що виражає індивідуальні враження і міркування з конкретного приводу або питання і свідомо не претендує на вичерпну відповідь.

Стиль есе вирізняється афористичністю, образністю, парадоксальністю.

Для есе характерне використання численних засобів художньої виразності: символи, метафори, порівняння, алегоричні і притчові образи.

Для передачі особистого сприйняття автору есе необхідно використовувати всілякі асоціації, проводити паралелі, добирати аналогії.

Есе буде цікавим, якщо в ньому будуть присутні непередбачувані (парадоксальні) висновки, несподівані повороти.

Мовна будова есе — це динамічне чергування полемічних висловів, питань, проблем, використання розмовної інтонації і лексики.

Про вступ, послідовність викладу й фінал есе

Ефектний початок — вступ, дуже важливий елемент твору. Для того, щоб ефектно розпочати есе, існує декілька підходів.

1. Стандартний (найпоширеніший) — необхідно відповісти на шість запитань: хто? що? коли? де? чому? як? Відповіді на ці запитання дадуть змогу читачеві зрозуміти, чого йому очікувати.
 2. Несподіваний — це може бути що завгодно, але читач повинен бути здивований або шокований.
 3. Дієвий — зображення самого процесу, а причини й наслідки впливуть далі. Цей підхід зручний для коротких есе.
 4. Авторитарний — пропонує інформацію в наказовому тоні, щоб створити враження упевненості автора тільки в собі.
 5. Інформативний — читач одразу отримує інформацію про те, що буде далі у творі.
 6. Цитатний — вдало підібрана цитата одразу привертає увагу читача (не рекомендується використовувати прислів'я і кліше — це банально).
 7. Діалоговий — з одного боку, такий початок стимулює читача як учасника діалогу, з іншого, — це може бути просто потік думок з риторичними запитаннями.
- ◆ Хронологія есе — послідовність подій. Пригадуйте час, який описуєте. Не намагайтесь у дрібницях описувати все, що відбувалося в певний період.
 - ◆ Фінальні компоненти — останні абзаци (абзац) мають завершувати вашу думку і залишити в пам'яті читача яскравий слід.

Як вибудувати есе?

- ◆ У вигляді оповідання — дія або історія, що триває до кінця есе, в якій наголошено на якостях, можливостях або знаннях, пов'язаних із темою вашого есе.
- ◆ Як опис — характерною рисою такого есе є яскрава образність, що виливається в розкішну мову, і цікаві деталі, які залишають читача довгий час приголомшеним.
- ◆ Порівняння — здебільшого цей прийом використовується при описуванні негативного або позитивного досвіду.

Дев'ять правил написання креативного есе:

1. Переважно факти (описувати краще те, що є, а не вимріяну реальність).
2. Наявність слів-зв'язок (вони допомагають плавно переходити від однієї частини тексту до іншої).
3. Різна структура речень (читати правильні за структурою сентенції нудно; поживайте текст інверсіями, тобто неординарним порядком слів у реченнях; вітається також різна їх довжина!).
4. Зрозумілість слів (знайте зміст слів, які ви вживаєте в есе; Ви пишете, щоб уразити змістом, а не словниковим запасом; вишуканість потрібна, але не переборщуйте з цим).
5. Багата синоніміка (наявність синонімів у мові засвідчить Вашу ерудицію та начитаність).
6. Лаконічність (вміння висловлюватися коротко й по суті у наш прагматичний час є незамінним — і не лише в есе).
7. Кожне слово важливе (повторення неприйнятні; кожне речення повинне нести унікальний зміст).
8. Активна життєва позиція, яка читається навіть крізь рядки.

Відносно близькими до есе є поезія у прозі та науковий нарис або філософський трактат.

III МЕТОДИ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ

▶ МЕТОД «Надайте мені заключне слово»

Це спосіб читання тексту, коли студенти обирають найважливіший для себе фрагмент і записують його з одного боку аркуша. На звороті пишуться такі коментарі:

- які думки викликав цей уривок?
- чому це важливо?
- що в ньому сумнівного?

На занятті студент зачитує свій уривок, викладач пропонує іншим студентам прокоментувати його. Учень/студент, який обрав уривок, вислуховує коментарі інших і лише після цього подає власний коментар. Таким чином, за ним залишається заключне слово.

▶ МЕТОД «Ажурна пилка» («Мозаїка», «Джиг-со»)

Метод дозволяє учасникам працювати разом, щоб вивчити значну кількість інформації за короткий відтинок часу, а також заохочує їх допомагати один одному вчитися, навчаючи.

Під час роботи за методом «Ажурна пилка» учасники повинні бути готовими працювати в різних групах.

Спершу кожен учасник працюватимете в «домашній» групі. Завданням для кожного учасника у «домашній групі» є аналіз та засвоєння певної порції інформації на такому рівні, щоб він був здатний чітко і зрозуміло викласти її з метою навчання інших учасників.

Потім в іншій групі, яка називається «експертною», такі учасники виступатимуть в ролі «експертів» із питання, над яким вони працювали в «домашній» групі, навчатимуть цієї інформації інших та відповідатимуть на їхні питання. В «експертній» групі учні також повинні отримати інформацію від представників інших груп. Завдання «експертної» групи — здійснити обмін інформацією.

В останній частині уроку учасники знову повертаються до своєї «домашньої» групи, щоб поділитися тією новою інформацією, яку їм надали учасники інших груп. Їхнім завданням тепер буде знов обміняти інформацією, узагальнити її та виробити спільні рішення разом з учасниками «домашньої» групи.

Порядок роботи в «домашніх» групах такий:

- кожна група отримує завдання, вивчає його та обговорює свій матеріал;
- бажано обрати в групі голову (1), тайм-кіпера (той, хто стежить за часом) (2) та особу, яка ставить запитання (3), аби переконатися, що кожний (кожна) розуміє зміст матеріалу.

Порядок роботи в експертних групах буде таким:

- після того, як учитель об'єднав вас у нові групи, ви стаєте експертами з тієї теми, що вивчалась у вашій «домашній» групі;

- почергово кожний або кожна мають за визначений вчителем час якісно і в повному обсязі донести інформацію членам інших груп і сприйняти нову інформацію від представників інших груп.

Під час повернення до «домашніх груп»:

- учасники мають поділитися інформацією з членами своєї «домашньої» групи про нову інформацію, яку вони отримали від представників інших груп, а також узагальнити її;
- учасники виробляють спільні висновки та рішення.

Таким чином, за допомогою методу «ажурна пилка» за короткий відтинок часу можна отримати велику кількість інформації.

Організувати перерозподіл груп допоможуть номерки з різними позначками, які потрібно розрізати і роздати всім учасникам. Наприклад, маємо 25 учасників. У «домашні групи» учасники об'єднуються за номерами, а в «експертні групи» за літерами, які написані на їхніх картках. (Літери можна замінити на квадрати, трикутники, кружки, зірочки). Кожного разу утворюється 5 груп по 5 осіб.

1А	1Б	1В	1Г	1Д
2А	2Б	2В	2Г	2Д
3А	3Б	3В	3Г	3Д
4А	4Б	4В	4Г	4Д
5А	5Б	5В	5Г	5Д

▶ МЕТОД «Снігова куля» («Два – чотири – вісім»)

Використовується, коли необхідно, щоб учасники обговорили якесь питання спершу в парах, потім у «четвірках», пізніше в групах по вісім учасників тощо. Важливим для навчання є як публічне озвучення, так і вислуховування поглядів, аргументів, характеристики речей, ознайомлення з різними підходами. Переваги методу в тому, що він навчає вести переговори, робити вибір та досягати консенсусу (згоди).

Організація роботи:

- поставте учням запитання для обговорення, дискусії тощо;
- об'єднайте учнів у пари і дайте час для обговорення завдання та ухвалення узгодженого рішення; попередьте, що пари обов'язково мають досягти згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення;
- об'єднайте пари в четвірки і обговоріть попередньо узгоджені рішення щодо поставленої проблеми; ухвалення спільного рішення є обов'язковим;
- об'єднайте четвірки в більші групи і дайте час на обговорення питання, узгодження позицій і вироблення спільного рішення.

IV МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ

▶ МЕТОД Міні-дослідження

Воно має на меті практичне навчання активної участі та впливу на процес ухвалення рішення.

Як проводити міні-дослідження.

- 1 крок.** Оцініть стан культурної пам'ятки історичного середовища, за наступною схемою:
 - ◆ стан історико-культурної пам'ятки в минулому і сучасному;
 - ◆ історична та мистецька вартість;
 - ◆ вияви багатокультурності в минулому і сучасному пам'ятки;
 - ◆ чинники, які спричинили руйнування споруди та вплинули на зміну її призначення.
- 2 крок.** Обговоріть у групах те, якими Ви хочете бачити власне історичне середовище (вулицю, ділянку забудови на ній, школу або місце, де живете).
 - ◆ укладіть перелік історичних та культурних об'єктів, що розташовуються у ньому;
 - ◆ оберіть об'єкт дослідження та оцініть його стан;
 - ◆ укладіть алгоритм дій стосовно захисту/збереження пам'ятки.
- 3 крок.** Укладіть в групах опитувальник та проведіть анкетування окремих груп громадськості (молоді, середнього віку, пенсійного віку тощо) з приводу стану та можливості збереження історичної пам'ятки, з якою працює група учнів.
- 4 крок.** Створіть презентацію про стан досліджуваного об'єкту і покажіть її в класі, школі, для громадськості населеного пункту — на площі, музеї, місцевій раді тощо.
- 5 крок.** Підготуйте план-проспект з обґрунтуванням необхідності реконструкції будови (пам'ятки) з урахуванням її можливого функціонального та символічного навантаження, зважливого для місцевої громади.
- 6 крок.** Напишіть звернення до органів місцевого самоврядування /центральної влади, оформлене згідно з правилами офіційного ділового листування, в якому поінформуйте про стан пам'ятки та викладіть своє бачення вирішення проблеми щодо збереження історико-культурної пам'ятки.
- 7 крок.** Напишіть статтю на цю тему в місцевій газеті.

▶ МЕТОД Проект

Проект — це вмотивована (на основі особистого інтересу), цілеспрямована (щодо певної мети чи проблеми), добровільна, активна, творча та дослідницька діяльність людини.

Класифікація проектів. Проекти бувають: за метою та змістом — дослідницькі, пошукові, інформаційні, просвітницькі, соціальні, творчі, ігрові, практично-орієнтовані, кооперативні, змагальні, конкурсні; за виконанням — індивідуальні (особистісні), колективні (парні, групові); за термінами — короткотермінові, середньої тривалості, довготривалі.

Характерні риси проекту. Проекти мають конкретну мету, реальні умови для реалізації, є реалістичними за ресурсами, обмеженими у часі і просторі, своєчасними, реалізуються поетапно, командою або індивідуально, повинні піддаватися оцінюванню — бути вимірюваними.

Етапи роботи над проектом:

- *Підготовчий етап.* Визначення проблеми, усвідомлення учнем мети та очікуваних результатів діяльності у проекті.
- *Вибір проблеми, оформлення задуму.*
- *Дослідження проблеми.* Дослідження проблеми, збір та аналіз інформації.
- *Вибір шляху розв'язання проблеми.* Розробка плану дій, аналіз шляхів досягнення мети, систематизація та аналіз отриманого матеріалу.
- *Реалізація проекту.* Реалізація плану дій, робота за планом. Власна участь та залучення фахівців різноманітних установ, органів влади, інституцій.
- *Представлення проекту.* Відбір інформації для презентаційних стендів та її оформлення, публічна презентація результатів проекту, підбиття підсумків.
- *Оцінювання успішності проекту.* Які знання отримали учні? Чого і як навчились? Яких умінь і навичок набули? Які вади було зафіксовано? Що вдалося найкраще?

V МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ТА РЕФЛЕКСІЇ

▶ МЕТОД «Сінквейн» (Сенкан)

Сінквейн — п'ятирядкова віршована форма, що виникла у Росії на початку ХХ ст. під впливом японської поезії. Це швидкий і потужний спосіб аналізу, синтезу і узагальнення понять. Цей метод використовують для розвитку образної мови, на відміну від довгого літературного твору, метод не вимагає тривалих затрат часу та передбачає реалізацію практично усіх особистісних здібностей: інтелектуальних та творчих. Процедура складання сінквейну гармонійно поєднує елементи трьох освітніх систем: інформаційної, діяльнійної та особистісно орієнтованої. Варіантом назви методу є **Сенкан** — це технологія розвитку критичного мислення на стадії *синтезу та рефлексії*. Слово «сенкан» походить від французького слова «п'ять» і так само позначає вірш у п'ять рядків, у якому людина висловлює своє ставлення до проблеми чи поняття.

Порядок написання сінквейна (сенкана) такий:

Перший рядок — *одне ключове слово* — *тема*, яке визначає зміст сінквейна — об'єкт або предмет, про який іде мова.

Другий рядок — *два прикметники*, які характеризують дане поняття, дають опис його ознак та властивостей.

Третій рядок — *три дієслова*, які показують характер дії об'єкта.

Четвертий рядок — *коротке речення*, в якому автор висловлює своє ставлення до об'єкта.

П'ятий рядок — *одне слово-резюме*, зазвичай іменник, через яке людина висловлює свої почуття, асоціації, пов'язані з даним поняттям, його сутністю.

Наприклад:

Дитина	Дружба
Хороша, весела	Міцна, надійна
Бавиться, гуляє, росте	Підтримує, допомагає, захищає
Це маленька людина	Без неї важко жити
Радість	Довіра

Виберіть кілька понять, явищ, які будуть обговорюватися чи обговорювались під час заняття. Об'єднайте учасників в кілька груп по 4–5 осіб.

Запропонуйте групам скласти сінквейн:

- на *одне поняття* і порівняйте роботу груп;
- або дайте завдання по *різних поняттях* і вислухайте їх презентації;
- або дайте учням можливість *вибрати поняття самим*, а потім пояснити, чому вони вибрали саме це;
- або запропонуйте вибрати поняття, яке, на думку учнів, було *головним*, нехай аргументують.

На початку заняття сінквейн можна використати для мотивації аудиторії або для з'ясування, наскільки аудиторія обізнана в даній темі.

На завершення заняття сінквейн можна використати для підбиття підсумків, перевірки рівня сприйняття матеріалу, уміння характеризувати поняття і явища.

Хоку на задану тему

Хоку — це завершений вірш японського походження, який складається з 3-х рядків.

Наприклад, занотуйте п'ять назв предметів, які можна побачити, тоді додайте до кожної з них відповідні прикметники, а далі повторіть цей процес для явищ, які можна почути і відчутти їх запах.

Складіть список відчуттів про якесь місце і опишіть їх за допомогою дієслів та прислівників. В кінці група аналізує усі описи, відбираючи кращі та обговорює відчуття стосовно порушеної теми.

Правила написання хоку — прості. Перший рядок повинен містити 5 складів, другий — 7, третій — знову 5. (Наприклад, «Я люблю вірші, я їх днями читаю, їм душу віддам...»).

Рядки можна починати з малої літери. Зміст має відповідати заданій темі. Цікавою буде робота в групі, коли останній рядок вірша стає початком нового, утворюючи ланцюжок. Така робота пробуджує творчість і спонукає учасників використати максимально інформацію, отриману при опрацюванні теми.

VI МЕТОДИ АНАЛІЗУ, СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ

▶ МЕТОД «Діамант 9»

Ця вправа використовується для допомогти людям колективно опрацювати і розташовувати у порядку пріоритету довгий перелік ідей. Це прекрасний спосіб організувати спілкування і обговорення проблеми.

Це вправа, яка допоможе вчителеві ідентифікувати ключові аспекти певної теми чи проблеми. Суть її — у залученні малих груп до опрацювання серій тверджень, надрукованих на невеликих ромбовидних аркушах паперу, що можуть бути складені у формі діаманту. Кожна картка займе своє місце відповідно до пріоритету в цьому діаманті, який визначать для неї учасники групи.

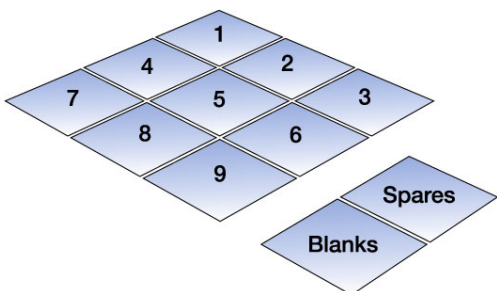
Обладнання

В ідеалі кожне твердження має бути написано на окремій картці, щоб їх можна було легко розташовувати у потрібному порядку. Кожний учасник повинен мати аркуш паперу формату А4 для індивідуальної роботи, кожна група — аркуш А3, а для колективного фінального «діаманту» потрібен формат А1 і маркери.

Робота може бути організована кількома шляхами:

- Картки можуть бути приготовані вчителем заздалегідь, а учні лише розташовують їх у порядку значущості.
- Учасникам може бути запропонований довгий перелік різноманітних ідей щодо певної теми чи проблеми, а групи мають відібрати і ранжувати лише 9 із них.
- Вчитель може запропонувати кожній групі створити «Діамант 9», використовуючи картки з їхніми ідеями. Учасники повинні бути сміливими у своєму виборі ідей. Можна запропонувати кожній групі кілька зайвих карток, щоб ідей було більше, ніж 9, а група в процесі роботи відбере найкращі.
- Ідеї можуть бути зібрані під час проведення «мозкового штурму» або вправи «Коло ідей».
- Ідеї, розташовані в одному рядку, мають бути рівноцінними за своїм значенням у цьому ранжуванні.

Модель вправи «Діамант 9» пояснено нижче (вона складається з 9 виборів-пропозицій):

Найкращий вибір

Наступні два вибори

Наступні три пропозиції

Наступні два вибори

Останній вибір

Кожний «Діамант 9» складається з карток на столі, або наклеюється на великий аркуш паперу.

Картинки треба подати українською: blanks — це «порожні», spares — «запасні».

▶ МЕТОД «SWOT-аналіз»

(Strong, Weak, Opportunities, Threats — сильні (сторони), слабкі (сторони), можливості, загрози)

Метод дає можливість всебічного аналізу явища, поняття, діяльності.

- Об'єднайте учасників в 4 групи по 4–6 осіб.
- Виберіть об'єкт аналізу (наприклад, *пам'ятка історії та культури*).
- Запропонуйте учасникам за 3 хвилини дати визначення цього поняття, яке має включати родові поняття (загальне) і видові ознаки.
- Дайте кожній групі завдання за 5 хвилин скласти список однієї із сторін аналізу: сильних сторін, слабких сторін, можливостей чи небезпек, які може нести в собі обговорюване явище.
- Робота виконується на стандартних аркушах паперу А4, почергово записуються всі думки, а потім всі аркуші прикріплюються на великий аркуш і презентуються групами.

Тема аналізу має бути записана на верху аркуша А1 (наприклад, *пам'ятка історії та культури*). Сам аркуш розділений на 4 частини:

Наприклад: ПАМ'ЯТНИК ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ	
<p>Strong (сильні сторони)</p> <ul style="list-style-type: none"> -старовинна -цінна -приваблює туристів -милує око 	<p>Weak (слабкі сторони)</p> <ul style="list-style-type: none"> -потребує реставрації та догляду -потребує коштів на утримання -відсутність стабільних джерел фінансування на утримання її в порядку -«клопіт» для місцевої влади -заважає модернізації району міста
<p>Opportunities (можливості)</p> <ul style="list-style-type: none"> -можливість «заробити» на туризмі -дає змогу науковцям дізнатися про минуле -сприяє формуванню громадянської позиції -можливості міжнародної співпраці 	<p>Threats (загрози)</p> <ul style="list-style-type: none"> -може зруйнуватися -може зазнати шкоди від вандалів

Такий аналіз не тільки розкриває всі сторони певного явища, а також дозволяє прогнозувати можливі наслідки. Продовжити роботу можна, запропонувавши знайти шляхи уникнення несприятливих наслідків. Перейти від аналізу до планування. Показати, як за допомогою сильних сторін і можливостей можна здолати слабкі сторони та загрози.

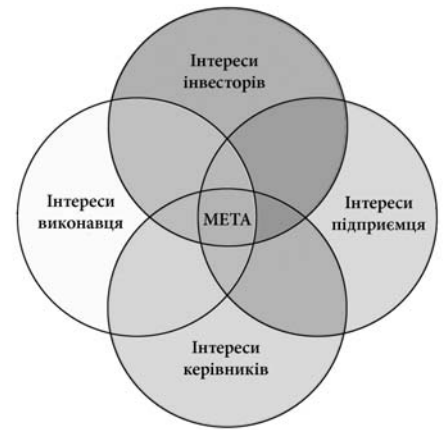
▶ МЕТОД «Діаграма Венна»

Цей метод дозволяє провести аналіз і синтез при розгляді двох або більше аспектів, що мають різні та спільні риси. Діаграма складається з двох або більше кіл, що перетинаються. Частина діаграми на перетині кіл містить спільні риси понять і явищ, а частини, що не перетинаються, містять перелік відмінностей.

Методичні рекомендації

- Крок 1.** Учасники в парі заповнюють тільки ті частини кіл, що показують відмінності аналізованих явищ і понять.
- Крок 2.** Учасники об'єднуються в малі групи по 4 особи, порівнюють та доповнюють свої діаграми.
- Крок 3.** В малій групі складається список характеристик, котрі, на їхній погляд є спільними для двох аналізованих явищ.

Наприклад: метод «Діаграм Венна» дає змогу порівнювати спільне та відмінне культур різних народів.

▶ МЕТОД «Метаплан»

Метаплан — це методика структурування групових обговорень, аналізу ситуації, обміну думками, збирання інформації з певного питання і вироблення ефективних колективних рішень.

Методика «Метаплану» вироблена компанією «Metaplan GmbH» у 1970–1980-х рр. з метою підвищити ефективність групових дискусій.

Переваги методу:

- «Метаплан» побудований на принципі повної візуалізації процесу обговорення на усіх стадіях.
- При застосуванні методу учасники більше взаємодіють, що робить обговорення більш ефективним.
- Процес відбувається за певними правилами, що приводять дискусію до потрібного результату.
- Метод є універсальним для використання у будь-якій сфері, де потрібне структуроване обговорення проблеми і пошук рішення.

Обладнання:

- дошка;
- аркуші паперу А1, А4;
- картки з клейким краєм 4 різних кольорів (різними можуть бути і форми: кружечки, листочки тощо);
- клейка стрічка;
- маркери 4 кольорів;

Учасники: 8–15 осіб

Час: 45-50 хвилин

Як проводити роботу:

- 1 етап:** Обираємо проблему, що нас цікавить і записуємо її вгорі аркуша А1, розділеного на 4 сектори (наперед для кожного сектора визначається колір — приклеюють картки з клейким краєм 4 кольорів). У кожному секторі записують питання для обговорення. Аркуш кріпиться на дошці.

Приклад.**Стан збереження історико-культурної спадщини в Україні**

1. Наявні проблеми. Реальний стан речей:	3. Як це повинно бути?
2. Чому існують ці проблеми? (Причини) Чому в дійсності не є так, як має бути?	4. Пропозиції: як змінити становище, вирішити наявні проблеми?

2 етап: Всім учасникам роздають картки з клейким краєм 4 різних кольорів (по 1 кожного кольору, але за потреби дозволяється взяти додаткові картки). Учасникам пропонується індивідуально написати коротко свої ідеї з кожного питання на картках і причепити їх у відповідному секторі. Учасники не можуть сперечатися під час роботи. (5–7 хвилин)

3 етап: Учасників тренінгу згуртовуємо у групи по 2–5 осіб. Кожна група одержує завдання опрацювати картки з певного сектора «Метаплану»: розібрати картки, згрупувати подібні, посортувати, ранжувати ідеї в порядку значущості. Для цього в групах проходить обговорення питання. Після опрацювання одержаних карток учасники уточнюють формулювання ідей, визначають, які ідеї ще можна додати. (10–15 хвилин)

4 етап: Розмістити на «Метаплані» картки у новому порядку, який визначила група. Для цього можна «начисто» переписати пропозиції з карток на аркуш А4 або пронумерувати уже написані картки. Група готується презентувати результати своєї роботи над картками зі свого сектора. (3–5 хвилин).

5 етап: Презентація роботи груп. Під час обговорення і представлення результатів роботи груп можна зміст останньої 4-ї графі таблиці презентувати у дві колонки, як: а) те, що можна зробити своїми силами на рівні школи; б) те, що потрібно ініціювати до вищих інстанцій, влади, спонсорів тощо. (12–15 хвилин — по 3–5 хвилин на групу).

6 етап: Обговорення, підбиття підсумків роботи. (10–15 хвилин).

▶ МЕТОД «Письмова дискусія»

Варіант 1.

Може застосовуватися для аналізу проблеми, що містить декілька споріднених питань. Розкриття таких питань відбувається способом додавання думок кількох груп.

- ◆ Формулюється проблема (Приклад. *Освіта слабо фінансується*).
- ◆ Формулюються і записуються на окремих великих аркушах 4 запитання.

Приклад:

1. Чому державні органи не виділяють достатньо коштів на освіту?
2. Чому приватні особи не діляться коштами?
3. Як мотивувати спонсорів для освіти?
4. Пошук коштів буде успішним, якщо ...)

- ◆ Аркуші закріплюються на стінах у різних кутках класу.
- ◆ Групи учнів одержують по 1 маркеру різних кольорів для різних груп.
- ◆ Вони підходять до аркушів з питаннями, обговорюють їх і записують свої відповіді, після чого переходять до наступного аркуша.
- ◆ Якщо група погоджується з думками попередніх груп, вона ставить риси біля таких записів, а потім дописує свої ідеї.
- ◆ Робота припиняється, коли кожна група попрацювала з кожним листком.
- ◆ Група презентує інформацію з того листа, біля якого вона була останньою.
- ◆ Таким чином, в класі озвучується аналіз усієї проблеми і її рішення.

Варіант 2. («Мовчазна дискусія»)

На початку заняття педагог вивішує три аркуші паперу, на кожному з яких чітко визначена позиція щодо обговорюваної проблеми. Потім знайомить учасників з темою письмової дискусії, з позиціями, з механізмом проведення обговорення і дає їм можливість поставити уточнювальні запитання, пов'язані з організацією і проведенням дискусії.

Обговорення теми заняття відбувається так. Учасникам необхідно підійти до всіх трьох аркушів паперу, ознайомитися з їх змістом і обміркувати його.

Учасник, готовий зафіксувати на одному з аркушів тезу або аргумент на підтримку або для заперечення тієї чи іншої позиції, бере фломастер, пише своє ім'я, ставить двокрапку, записує аргумент або тезу, а потім переходить до інших аркушів для того, щоб висловити свою думку щодо наявних позицій.

У процесі дискусії учасники знайомляться з уже записаними аргументами й тезами інших учасників. Вони також можуть письмово висловити своє ставлення до вже записаних положень: учасник на аркуші пише своє ім'я, малює стрілку і вказує ім'я автора раніше записаної тези. Такий запис дозволить всім учням побачити зв'язок між наведеними аргументами і тезами, не втратити логіки і не вийти за рамки теми дискусії.

Процес мовчазного обговорення триває 30 хвилин. Після завершення дискусії педагог разом з учасниками підбиває підсумки.

Зверніть увагу:

- ◆ кожен учасник повинен записувати на аркуш чітко сформульовану думку;
- ◆ між учасниками відсутні вербальні контакти; процес обговорення позицій відбувається в письмовій формі.

▶ МЕТОД «Пущений по колу аркуш паперу»

Цю техніку слід використовувати для збору максимальної кількості інформації або ідей розв'язання проблем.

Організація роботи. Формулюється спільна проблема. Учасники об'єднуються в групи. Кожна група отримує окреме завдання, наприклад, визначити фактори, причини, наслідки, пов'язані з проблемою. Всі групи сидять у малих колах. Кожна група (одночасно працюють всі групи) визначає у своєму колі одну причину, записуючи її на аркуші. Цей аркуш вона передає наступній групі, і таким чином, листок ходить по колу доти, поки обрана тема не буде висчерпана. Слід звернути увагу на те щоб учасники заняття не дублювали вже

записаних думок. Цей метод є варіантом «Письмової дискусії». Відмінність полягає в тому, що групи не переходять від одного аркуша до другого, а передають аркуші.

МЕТОД

«Відкритий простір»

«Відкритий простір» — це такий формат проведення зустрічей, який максимально заохочує учасників заходу брати участь в обговоренні та вирішенні питань, що відповідають темі заходу. «Відкритий простір» гарантує кожному учаснику можливість висловитися та бути почутим, а також сприяє вільному та ефективному обміну думками. Метод розрахований на осіб, які стурбовані певною проблемою і готові взяти на себе відповідальність за її вирішення. В основі методу лежить здатність людей самоорганізовуватися. «Відкритий простір» не передбачає виголошення офіційних доповідей, демонстрацій презентацій.

- ◆ Спочатку виголошується загальна тема обговорення.
- ◆ Всі учасники одержують аркуші паперу, де записують питання, які для них є важливими і які вони хочуть обговорити з іншими учасниками.
- ◆ Аркуші вивішують на стіну. Ці питання є темами робочих груп. Якщо питань багато і вони близькі по тематиці, їх можна згрупувати.
- ◆ Обсяг, склад групи та динаміка обговорення питання є продуктом самоорганізації учасників.
- ◆ Кількість учасників обмежується лише технічними та організаційними можливостями.
- ◆ Кожне питання обговорюється протягом 15–20 хвилин.
- ◆ Важлива роль належить *модератору*, який керує обговоренням у групі. Він логічно вибудовує хід обговорення. Якщо потрібно, він ставить скеровуючі запитання, надає слово всім учасникам.
- ◆ *Секретар* групи веде записи змісту обговорення і фіксує основні ідеї, висловлені учасниками.
- ◆ Можна обрати *тайм-кіпера*, який стежитиме за часом. Це особливо важливо, коли група велика, а час обмежений. В такому випадку доцільно встановити регламент висловлювань. Модератор має слідкувати за тим, щоб жоден учасник не монополізував дискусію (коли говорить весь час один, а інші мовчать).
- ◆ Результати обговорення можуть бути оформлені і вивішені на стіну для загального ознайомлення. Групи можуть презентувати коротко результати перед усіма учасниками, обравши *дповідача*. Результати обговорення можна розмістити на сайті, в журналі.
- ◆ Для зручності роботи і презентації можна приготувати шаблон бланку, що пізніше буде розданий групам для роботи.

Тема: _____

Модератор: _____

Думки учасників: _____

Висновки: _____

VII МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ

▶ МЕТОД «Конверти» або «Плюси, мінуси, запитання»

До початку заняття викладач готує три конверти (на першому конверті можна накреслити «+», на другому «-», на третьому «?»). Наприкінці заняття студент отримує три аркуші паперу, на яких, на прохання викладача, висловлює свою думку з приводу семінару — вказуючи, які були позитивні моменти («+»), які негативні («-») та що викликало питання або сумніви. Викладач наголошує на тому, що підписувати свої коментарі необов'язково (у разі анонімної оцінки студенти оцінюють відвертіше). Після заняття викладач читає та аналізує результати зворотного зв'язку та наступне заняття розпочинає з власного зворотного зв'язку на зворотний зв'язок студентів з приводу попереднього заняття.

▶ МЕТОД «Валіза, смітник, м'ясорубка»

Це один з ігрових різновидів методу конвертів. Викладач на трьох аркушах формату А4 малює відповідно валізу, смітник та м'ясорубку — та видає студентам по три аркуші, які можна приклеїти до листів ватману. На кожному з папірців студенти малюють:

- ◆ те, що, без сумнівів, виявилось цінним, що можна забрати із собою та покласти у валізу;
- ◆ те, що абсолютно непотрібне, та його можна викинути у смітник;
- ◆ те, над чим варто подумати ще, спробувати осмислити це потім, після заняття.

Студенти по черзі наклеюють свої папірці на заготовлені плакати з «валізою», «смітником» та «м'ясорубкою» та аргументують свій вибір. Якщо немає часу на прослуховування кожного аргументу, то можна запропонувати студентам наклеїти свої відповіді-реакції без коментарів, а потім схарактеризувати всю картину в цілому.

▶ МЕТОД «Спалах»

Швидкий спосіб отримання зворотного зв'язку, що може бути застосований як під час заняття, так і наприкінці його. Важливо, щоб використання методу було чітко структуроване. Студентам пропонують запитання, пов'язані з процесом навчання (Ваші відчуття? ... проблеми? ... емоції? ... спостереження тощо). Після невеликої паузи можна запропонувати комусь зі студентів висловитися (можна звертатися і до конкретних студентів, якщо нема охочих щось сказати). Висловлювання мусять бути яскравими і стислими, як спалах у темряві. Їх не має бути багато — не більше 5. Наприкінці заняття можна попросити у тому ж стилі лаконічно схарактеризувати враження від заняття кожного студента по колу.

▶ МЕТОД «Незавершені фрази»

Кожен студент на окремих аркушах пише продовження речення, початок яких викладач пише на дошці або роздає у роздрукованому виді. Початок фрази формулюється таким чином, щоб врешті-решт висловлювання студента розкрили всі боки заняття. При цьому варто пропонувати не більше чотирьох аспектів (відповідно — початків речень). Наприклад, набір може бути таким:

- це заняття відбувалося в атмосфері ...;
- найбільш значимим для мене сьогодні на занятті було ...;
- способи роботи на цьому занятті були для мене ...;
- якби я був (була) викладачем, то я б обов'язково ...

Можна також запропонувати студентам не підписувати аркуші з оцінками, якщо вони того не бажають. Відповіді тоді будуть відвертішими. Продовжені речення студенти здають викладачу, який на наступному занятті інформує групу про результати зворотного зв'язку.

▶ МЕТОД «Частини моєї ідентичності»

Такий метод дозволяє учасникам замислитися над своєю ідентичністю, усвідомити приналежність до груп ідентичності, бути толерантним і відкритим до інших.

Учасникам роздають аркуші паперу А4 та олівці.

- ◆ На початку пояснюється тема вправи, пов'язана з ідентифікацією себе з різними групами, до яких ми належимо.
- ◆ Учитель уточнює, що роздавальний матеріал, який вони одержали, не потрібно кому-небудь показувати: він призначений для самих учасників.
- ◆ Завдання: Окресліть олівцем свою руку на аркуші паперу. Напишіть ваше ім'я в центрі долоні. Потім на кожному пальці напишіть по одній назві груп, до яких ви належите. Підкресліть ту, приналежність до якої для вас є найважливішою.
- ◆ Це потрібно зробити спонтанно, не замислюючись довго, що перше прийде в голову. Пізніше, якщо студенти захочуть, вони можуть змінити назви груп, коли вправа закінчиться.

Підказки: групи, пов'язані з національністю, професією, релігією.

Після виконання цього завдання учасники об'єднуються в пари і презентують одне одному свої записи. Вони обговорюють, чому вони раді бути членами тієї чи іншої групи та як вони визначали пріоритетну групу.

Викладач пояснює учасникам наступний крок: «Я буду зачитувати назви різних груп. Якщо яка-небудь з них є у вашому листку, підведіться. Сядьте, коли я дам знак, але якщо ця група вами підкреслена як найважливіша для вас — постійте ще трохи, поки я дам знак сісти. Ви не повинні розмовляти під час цього етапу вправи, а лише можете спостерігати за ситуацією. Вам не потрібно вставати, якщо ви не хочете афішувати деякі з ваших обраних груп».

Зверніть увагу:

Не треба поспішати! Якщо будуть названі групи, до яких ніхто не встає, зачекайте трохи, перш ніж продовжити називати групи.

Групи:

- ◆ Релігія
- ◆ Етнічне походження
- ◆ Стать
- ◆ Сексуальна орієнтація
- ◆ Професія
- ◆ Вік
- ◆ Соціальний статус
- ◆ Хобі, вільний час, інтереси
- ◆ Сім'я
- ◆ Друзі
- ◆ Школа, університет
- ◆ Спорт
- ◆ Добročинність. Соціальна робота
- ◆ Політична діяльність, партійність
- ◆ Сусіди, дім
- ◆ Регіон
- ◆ Мова
- ◆ Приналежність до меншин
- ◆ Музика і мистецтво
- ◆ Харчові звички (вегетаріанець, м'ясоїд)

Після цього потрібно запитати: Хто може додати ще групи, які не були названі, і частиною яких є присутні (які є важливими для присутніх)?

Підсумкове обговорення:

- ◆ Що для Вас було складним під час виконання завдання? (вислухати багатьох учасників)
- ◆ Як Ви почувалися, коли вам довелося стояти одному або в складі дуже малої групи, коли інші сиділи?
- ◆ Чи дізналися Ви яку-небудь нову інформацію про учасників групи? Чи трапилося щось несподіване?
- ◆ Чи були такі групи, учасникам яких було нелегко підвестися, коли їх оголосили? Чи це пов'язано з вашою симпатією до групи (категорії)? Що Ви про це думаєте?
- ◆ Чи Ви відкрили для себе під час виконання вправи, що не думали раніше про те, членами яких різних багатьох груп ви насправді є? Чому? Що Ви при цьому відчуваєте?
- ◆ Чи під час виконання вправи Ви мали нагоду пояснити, чому Ви встали (обрали ту чи ту групу)? Що ви при цьому відчували?
- ◆ Як Ви поясните слово «ідентичність»? Чи легко це пояснити? Як упродовж нашого життя змінюється означуваний цим словом феномен? Що впливає на цей процес?

Короткий коментар

Дуже часто ми не усвідомлюємо, що ми є членами різних груп, тому що це здається очевидним — як стать, колір шкіри, походження.

Всі ми належимо до різних груп у різні періоди нашого життя, отож ми не тільки українці чи поляки, чоловіки чи жінки, учні чи вчителі. Нам варто пам'ятати, що ми не можемо визначити якусь особу лише на основі статі, національності, релігії. Образ кожної людини набагато складніший, і часто сама людина не може чітко визначити себе. Тим більше це не під силу оточенню. Тому часто люди вирішують цю проблему шляхом спрощення, створення ярликів, штампів, усталення стереотипів.

Вправа «Моя ідентичність»

Завдання

- ◆ Намалуйте велике коло. В центрі кола напишіть найголовнішу рису Вашої ідентичності (іменник чи прикметник). Подумайте і дайте собі відповідь на запитання «Хто я, який я?». Рухаючись від центру до краю запишіть риси своєї ідентичності (в центрі — найбільш властиві, на краю — найменш властиві вам риси).
- ◆ Розкажіть своєму сусіду про свої риси і вислухайте його перелік.

Рефлексія

- ◆ Чи знайшли Ви щось спільне у своїх переліках ідентичності?
- ◆ Чи багато відмінностей?
- ◆ Чи зробили Ви якісь приголомшливі відкриття?

Як правило, в центрі розташовуються *персональні риси* — *особистість*.

В другому колі «*первинна ідентичність*» — вік, стать, сексуальна орієнтація, раса, етнічна приналежність, здатність або нездатність до чогось.

Наступне коло — «*вторинна ідентичність*» — релігія, статус батьківства, мова, покоління, освіта, місце проживання, соціальний статус, клас, шлюб, зовнішність.

Останнє коло — «*організаційна ідентичність*» — функції, державний чи приватний сектор, неурядові організації, мотивація в кар'єрі, досвід роботи, участь в асоціаціях.